

Беларуская культура XVII—XVIII стагоддзяў мела неаднародны характар. Самабытнасць іканапісу абумоўлена шматканфесійнай сітуацыяй. У магнацкіх рэзідэнцыях мясцовыя і запрошаныя майстры стваралі ўнікальныя творы мастацтва. У XVII стагоддзі панавала стылістыка барока. А ў XVIII стагоддзі гэты стиль суіснаваў разам з ракако і класіцызмам.

Пытанні і заданні

1. Разгледзьце беларускія абразы, прадстаўленыя ў параграфу. Падумайце, якімі сродкамі выразнасці іканапісцы здолелі дасягнуць найўнай кранальнасці?

2. Успомніце, як стваралі абразы візантыйскія майстры. Вывучыўшы інфармацыйныя крыніцы, паразважайце, у чым заключаецца асноўнае адрозненне ў тэхніцы напісання абразоў у беларускіх і візантыйскіх мастакоў.

3. Разгледзьце прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, прадстаўленыя ў параграфу. Як і з якой мэтай іх упрыгожвалі беларускія ўмельцы? Што азначаюць упрыгажэнні гэтых прадметаў? Якія элементы робяць гэтыя вырабы прывабнымі?

4. У другой палове XVIII стагоддзя мясцовымі майстрамі былі вытканы шпалеры, якія праслаўляюць род Радзівілаў. Пазнаёмцеся з габеленамі беларускіх рамеснікаў у параграфу і на дадатковай старонцы. Пра якія старонкі гісторыі яны апавядаюць сучаснаму глядачу?

5. Здзейсніце віртуальную экскурсію на афіцыйным партале «Музеі Беларусі» (museim.by) па краязнаўчых музеях нашай краіны. Якія вырабы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва XVII—XVIII стагоддзяў вы ўбачылі? Падзяліцеся ўражаннямі з аднакласнікамі.

Творчая майстэрня

6. Зрабіце эскіз арнаменту (ропісу) для аднаго з вырабаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва — блюда, габелена, пояса — у стылістыцы мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў на тэму «Беларуская легенда» (ці інш.).

§ 34. Музыка і тэатр на землях Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай

Развіццё музычнай і тэатральнай культуры на беларускіх землях у XVII—XVIII стагоддзях, гэтак жа як і іншых відаў мастацкай творчасці, праходзіла ў два этапы. Мастацтва барока сумяшчае духоўныя і свецкія рысы, мастацтва класіцызму дзівіць сваёй стройнасцю.

Беларускія канты. Музыка барока на беларускіх землях прадстаўлена *кантамі*. У іх арганічна спалучаюцца рысы народнай культуры і прафесійнага

майстэрства. Аўтарамі гэтых шматгалосных песень у асноўным былі выкладчыкі і навучэнцы духоўных і свецкіх навучальных устаноў. Гэта адлюстравалася ў тэкстах: да нашых дзён захаваліся канты і свецкай, і духоўнай тэматыкі — *псалмы*.

У адрозненне ад кантаў Расіі, у якіх больш за ўсё віталася ўслаўленне падзвігаў і дасягненняў рускага народа, беларускія песні былі больш камернымі. На беларускіх землях у XVII—XVIII стагоддзях іх выконвалі ў са-

Цікавы факт

Змест беларускіх кантаў разнастайны і сугучны жыццю той пары: студэнцкі — пра шкаляра Жака, гістарычны — «3-за Слуцка, 3-за Клецка», навігацыйны — «Бура мора раздзімае», міфалагічны — «Пра Чарнабога».

мых розных сітуацыях: у час царкоўных свят, тэатральных пастановак, на сямейных урачыстасцях. Напрыклад, вялікую папулярнасць атрымалі калядныя псалмы *«Нова радасць стала»* і *«Скінія залатая»*. Да нашых дзён захаваліся помнік беларускай кантавай культуры — зборнік *«Куранты»*. Яго назва адлюстроўвае накіраванасць зместу песень: у XVIII стагоддзі жанр «куранта» разумеўся як жанр любоўнай лірыкі.

Праслухайце на кампакт-дыску псалмы «Зямля і неба» і «Нова радасць стала». Якое ўражанне на вас зрабілі гэтыя музычныя творы?

Свецкая інструментальная музыка. Ва ўладаннях арыстакратаў, магнатаў, князёў у XVII—XVIII стагоддзях былі шырока распаўсюджаны прыватныя аркестры-капэлы. Дзякуючы гэтаму на беларускіх землях актыўна развівалася свецкая інструментальная музыка.

Яскравым узорам беларускай бытавой прыдворнай музыкі барока з'яўляецца *Астрамечаўскі рукапіс*, складзены ў царкве вёскі Астрэмечавы Брэсцкага павета, цяпер — Брэсцкага раёна. Першапачаткова рукапісны зборнік называўся «Полацкім сшыткам». Гэта звязана з версіяй пра тое, што гістарычная знаходка належала полацкаму епіскапу. Часам рукапіс называюць Ягелонскім, бо ён быў знойдзены ў бібліятэцы Ягелонскага ўніверсітэта ў польскім горадзе Кракаве. Тут сшытак знаходзіцца і сёння. Аднак навукоўцы прызналі: рукапіс створаны на беларускай тэрыторыі.

Зборнік уключае больш за 60 твораў. Сярод твораў вакальных жанраў мы можам сустрэць песні і канты. Інструментальная музыка прадстаўлена, перш за ўсё, заходнееўрапейскімі танцамі — курантай, сарабандай, паванай...

Праслухайце на кампакт-дыску танец «Дрыгула» з Астрэмечавскага рукапісу ў выкананні гурта сярэднявковай беларускай музыкі «Стары Ольса». Якое ўражанне на вас зрабіла музыка?

Старонкі
Астрамечаўскага
рукапісу

Першая беларуская опера. У другой палове XVIII стагоддзя пры дварах магнатаў і князеў ствараліся не толькі аркестры-капэлы, але і *опера-балетныя тэатры*. Асабліва славіліся Нясвіжскі і Слуцкі тэатры Радзівілаў, Слонімскае тэатр Міхала Казіміра Агінскага. У склад тэатральных калектываў уваходзілі прафесійныя музыканты, запрошаныя з Еўропы, і мясцовыя музыканты-аматары, якія ўдасканалівалі сваё майстэрства. Твораў беларускіх аўтараў налічвалася няшмат. Спачатку гэта былі драматычныя спектаклі з музыкай, як, напрыклад, камедыі Уршўлі Радзівіл.

Першай прафесійнай беларускай операй лічыцца «*Агатка, або Прыезд пана*». Яна напісана нямецкім кампазітарам *Янам Давідам Голандам*, які прыбыў на службу ў Нясвіж з Гамбурга. Галоўная гераіня — сірата, прыгонная сялянка Агатка. Яе шлюб з каханым перашкаджаюць, жадаючы выдаць дзяўчыну за іншага. На дапамогу Агатцы прыходзяць яе апякун і служанка. Аднак толькі мудры пан аднаўляе справядлівасць і аб'ядноўвае закаханых. У оперы пастаянна ўзнікаюць камічныя непаразуменні: імёны хлопцаў супадаюць. З-за гэтага героі трапляюць у кур'ёзныя сітуацыі.

Цікавы факт

Магнацкія тэатры дзівілі пышнасцю і тэхнічнымі магчымасцямі. Напрыклад, Слонімскае тэатр Міхала Казіміра Агінскага меў выдатныя магчымасці для ўвасаблення самых смелых мастацкіх задум. Машынерыя сцэны дазваляла ствараць дзівосныя эфекты, якія ўздзейнічалі на глядача. Сярод іх — выезд кавалькады коней, ператварэнне сцэны ў возера з лодкамі і бутафорскімі караблямі.

Музыка «Агаткі» блізная італьянскай. Але, узбагачаная славянскімі танцавальнымі матывамі і мясцовым музычным каларытам, опера вызначыла нацыянальныя рысы беларускай музыкі. Упершыню ў музычным творы ў якасці галоўных герояў выступілі людзі з народа.

Праслухайце ўверцюру да оперы «Агатка» Я. Д. Голанда ў інфармацыйных крыніцах. Якімі сродкамі музычнай выразнасці вызначаецца шчаслівая развязка канфлікту?

Што такое батлейка? Унікальнай з’явай беларускай мастацкай культуры XVII—XVIII стагоддзяў быў лялечны тэатр *батлейка*. Узнікнуўшы на рэлігійнай аснове, гэты тэатр злучыў у сабе рысы еўрапейскай сярэднявечнай містэрыі, народных абрадаў і сатыры.

На беларускіх землях у XVII стагоддзі батлейка развівалася дзякуючы езуіцкаму ордэну. Езуіты, сярод якіх былі навукоўцы, празаікі і паэты, стваралі п’есы і інсцэніроўкі для лялечнага тэатра. Яны і сталі заснавальнікамі тэатралізацыі царкоўных абрадаў. Пазней, у канцы XVII — пачатку XVIII стагоддзя, традыцыю батлеечнага прадстаўлення падхапілі рамеснікі, а ўслед за імі — сяляне. Рэпертуар батлейкі значна пашырыўся, у ім з’явіліся свецкія сцэны бытавога характару.

Беларуская батлейка мяжы XVII—XVIII стагоддзяў мела шэраг асаблівасцей. Яна ўяўляла сабой драўляную скрыню з распашнымі дзверцамі ў форме хрысціянскага храма або дома селяніна. Самі скрыні былі адна-, двух- і трохпавярховымі розных варыянтаў. Часцей выкарыстоўвалася двухпавярховая батлейка з прарэзамі ў падлозе для ваджэння лялек. Верхні паверх атаясамліваў свет Божы, ніжні — зямны; тут жа былі і «вароты ў пекла». Такая канструкцыя тэатральнай скрыні суадносілася з сюжэтам пастаноўкі.

Сваю назву батлейка атрымала па асноўнай сюжэтнай лініі прадстаўленняў. Іх галоўнае дзеянне адбываецца ў біблейскім горадзе Віфлееме (ад польскага *Batleem*).

Беларуская батлейка

У розных краінах Еўропы існавалі свае лялечныя тэатры. У Польшчы гэта быў тэатр шопка, ва Украіне і Расіі — «вертеп». Удакладніце ў інфармацыйных крыніцах, чым гэтыя тэатры адрозніваліся ад беларускай батлейкі.

Батлечны спектакль. Батлечныя спектаклі доўжыліся «з поўдня да вечара». Акцёр-батлечнік вадзіў лялек і прамаўляў за іх тэкст. Само прадстаўленне складалася з трох частак: рэлігійнай, п'есы «Цар Ірад» і сатырычнай.

Рэлігійныя сцэны разыгрываліся на верхнім ярусе. Яны былі прысвечаны святу Божага Нараджэння і суправаджаліся песнямі-кантамі. П'еса «Цар Ірад» разыгрывалася ў форме містэрыяльнай драмы. Яе сюжэтная аснова — біблейская гісторыя пра знішчэнне немаўлят царом Ірадам. Завяршальная частка прадстаўлення ўключала танцавальныя сцэны і інтэрмедый. Сатырычныя сцэні адлюстроўвалі надзённыя сюжэты з жыцця народа. Лялькі — Пан, Мужык, Цыган, Лекар — дакладна перадавалі характэрныя рысы, уласцівыя народным персанажам. У адрозненне ад п'есы «Цар Ірад», героі якой заставаліся нязменнымі, героі сатырычных сцэнак вар'іраваліся ў залежнасці ад патрабаванняў публікі і майстэрства батлечніка.

Лялькі
батлечнага
тэатра

Сцэна батлейкі ўпрыгожвалася ў адпаведнасці з сюжэтам. Знутры скрыню абцягвалі тканінай або пакрывалі каляровай паперай. У цэнтры другога яруса была намалёваная алтарная ніша, дзе стаялі яслі з немаўляці Хрыстом. Тут маглі быць і сімвалічныя выявы ікон. Нязменны матыў дэкарацыі — Віфлеемская зорка. Цэнтр ніжняга яруса займаў трон цара Ірада. Заднік сцэны афармляўся больш сціпла.

Лялькі-«акцёры» батлечнага спектакля былі рознымі. Найбольшае распаўсюджанне ў Беларусі атрымалі *стрыжнёвыя лялькі* — лялькі на цвёрдым стрыжні. Пальчаткавых лялек батлечнік апранаў на руку і «ажыўляў» пальцамі. *Плоскія лялькі* «выступалі» ў *ценявой* батлейцы. Лялек выразалі з дрэва, ляпілі з гліны, шылі з тканіны. Адрэнне персанажаў падкрэслівала іх характар. Касцюмам служылі тканіна, каляровая папера і фальга. Радзей лялек не «прыбіралі», а размалёўвалі.

Успомніце з урокаў мастацтва ў 6-м класе, што такое ценявы тэатр. Выканайце эскіз лялькі для ценявой батлейкі. Патлумачце, у чым асаблівасць такіх лялек.

Музычнае і тэатральнае мастацтва XVII—XVIII стагоддзяў багатае сваімі творамі. Засваенне еўрапейскіх традыцый, пошук нацыянальнага почырку склалі трывалы падмурак для развіцця беларускай мастацкай культуры на ўсе часы.

Пытанні і заданні

1. Калядная псалма «Скінія залатая» вельмі папулярная ў сучаснай музычнай культуры. Яе мелодыя простая і даступная, таму псалму з задавальненнем спяваюць і дарослыя, і дзеці. Выканайце псалму «Скінія залатая» на ўроку. Тэкст прапануецца на дадатковай старонцы.

2. Паглядзіце на афіцыйным сайце Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага заслужанага харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» (khoroshki.by) рэканструкцыю старадаўніх танцаў з праграмы «Полацкі сшытак». Якое ўражанне на вас зрабілі музыка, касцюмы, музычныя інструменты?

3. Сярод кампазітараў класіцызму вылучаецца фігура Міхала Клеафаса Агінскага — аўтара знакамітага паланэза «Развітанне з Радзімай». Складзіце прэзентацыю пра яго творчасць на тэму «Лёс і музыка М. К. Агінскага». Для музычнага афармлення выкарыстайце творы кампазітара.

Творчая майстэрня

4. Стварэнне батлеечнага тэатра — займальны занятак. Сёння прадстаўленні батлейкі можна ўбачыць у дзіцячых садках і школах, у музеях і на канцэртах. Падрыхтуйце фрагмент батлеечнага спектакля ў класе. Падзяліцеся на групы. Выберыце невялікую казку. Падумайце, хто будзе афармляць сцэну для тэатра, рабіць лялек, ствараць касцюмы, падбіраць музычны фон. Хто з вас будзе рэжысёрам і акцёрамі? Пакажыце ваша прадстаўленне вучням 1—4-х класаў.

§ 35. Творчы праект

Сярэднія вякі — важны этап у гісторыі сусветнай культуры. Гэта перыяд інтэнсіўнага духоўнага сталення чалавецтва, звязаны з пераходам ад паганства да хрысціянскага светаўспрымання. У адрозненне ад паганства, хрысціянства робіць акцэнт не на знешнім, а на ўнутраным свеце чалавека, на яго духоўных парывах, пошуках, ідэалах. У мастацтве яны былі ўвасоблены па-рознаму. Аднак заўсёды знаходзілі адлюстраванне ў імкненні вырвацца за межы матэрыяльнага, бачнага свету і ўзняцца ў тыя вышыні, якія даступныя толькі бясплотнаму духу.